

The Industrial Revolution created a basis for industrial society development. Technology and production began to line up a new type of philosophy at the background of scientific progress. It is called "modernist" and the cultural epoch is called "modern". The basic idea of the epoch is the idea of Progress.

Postmodern takes away the opposition of rational and irrational, science and literature, science and religion, believing that there are no fundamental differences between them. There is a human creation which is able to adapt to a multicultural world. It creates the conditions for the formation of a person which is capable of changing throughout life.

The learner-centered education paradigm forms under the new conditions. It aims at the creation of conditions for the formation of a person with a high level of subjectivity which is capable of free choice and responsibility for the consequences of actions.

Keywords: traditionalism, conservatism, modern, postmodern, education, progress, identity, freedom, choice, responsibility

УДК: 321.01:327:316.75 (470+571)

ТАРАН В.О.

доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
apitar@mail.ru

МОДЕРНІЗОВАНА УВАРОВСЬКА КОНЦЕПТУАЛЬНА ТРІАДА ЯК ВИРАЗНИК ІМПЕРСЬКОЇ СУТНОСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

В умовах боротьби за збереження і реформування української державності після революційних подій 2013-2014 рр. та відстоювання нею своєї суб'єктності в сучасному глобалізованому світі Росія представляє собою найбільш небезпечний зовнішній фактор соціально-політичної і економічної дестабілізації в Україні. Принципи такої політики чітко відображаються в офіційній російській ідеології, яка, послідовно забезпечуючи теоретичні засади для реалізації російської національної ідеї, активно використовує образ зовнішнього ворога і претензії на регіональну і світову геополітичну гегемонію. Намагання пояснити причину такої її особливості простежується в роботах цілого ряду фахівців у різних галузях, зокрема А.Зубова, Я.Грицака, О.Ситіна, М.Солоніна, Ю.Афанас'єва, Б.Немцова, М.Касьянова, А.Ілларіонова, А.Піонтковського, С.Белковського, В.Шендеровича, С.Демури, В.Застави та інших. Кожний із них дає своє бачення природи даного феномена, представляючи широкий спектр методологічних підходів. На думку автора статті, інтерес представляє осмислення названої проблеми в контексті історичної спадковості змісту провідних ідеологічних постулатів, що лежать в основі російської національної ідеї і принципів російської геополітики.

Тому *завданням* даної роботи є співставлення принципів основ сучасної російської державної ідеології з концептуальними положеннями російської державної політики, сформованими в ХІХ столітті – в період розквіту російської імперії. Оскільки ж такі положення мають багатоаспектне теоретичне підґрунтя і багатовекторне практичне спрямування, то *метою* статті є спроба показати їх безпосередній зв'язок перш за все з агресивною та імперською сутністю сучасної російської держави.

Обговорення проблеми.

Аналіз феномена російської державної ідеології неможливий без усвідомлення сутнісних засад, на яких будувалося формування російської державності. Практично вся її історія – це не тільки пошуки своєї культурно-цивілізаційної і етно-національної ідентичності, але й постійна боротьба за розширення власної території, за геополітичне домінування. Показово, що незважаючи на кардинальні відмінності за своїми соціально-політичними та економічними характеристиками ключових історичних етапів розвитку російської державності – епохи царської доби (Російська Імперія), радянського будівництва (СРСР) і посткомуністичного періоду (РФ), змістовна наповненість основних ідеологічних положень, що лежать в основі російського державотворчого процесу, в цілому залишається незмінною протягом кількох століть. Тому цілком закономірним для сучасної «путінської» Росії слід вважати спробу повернення до засад російської національної ідеї і геополітики як основи державної ідеології Російської імперії часів Миколи І, що ґрунтувалася на розробленій С.Уваровим тріаді: Самодержавство – Православ'я – Народність. Фактично йшлося про базові ціннісні орієнтири, що характеризували сутнісні ознаки російської цивілізації. Самодержавство визначалося як

природний спосіб політичної організації Росії, що передбачало сліпе підкорення вождю. Православ'я уособлювало як специфічну релігійну орієнтацію російського суспільства, так і тісний зв'язок з державою, котра не тільки виправдовувалася церквою, але й освячувалася нею. Народність же офіційно означала прихильність традиціям, «корінням» на протигагу західним віянням моди – індивідуалізму, свободі, рівності.

Таким чином повернення сьогоднішньої Росії до ідейних витоків її національно-державної ідентичності фактично означає реанімацію духовної основи російського імперіалізму, щоправда, з урахуванням характеру історичного моменту, динаміки соціальних зрушень та геополітичних особливостей сьогодення.

Безумовно, центральне місце у цій тріаді посідає ідея самодержавства. А це – фетишизація образу держави, максимальне посилення авторитаризму, відтворення культури її політичного лідера, який набуває царського статусу і наділяється безмежною владою.

Російська держава взагалі перетворюється на певний символ – символ не просто могутності, а саме імперської могутності, що уособлює собою «світову страшилку», здатну за рахунок сучасної армії і зброї наводити жах на весь світ і примушувати рахуватися із собою. Держава перебуває на вершині ціннісної піраміди в російському цивілізаційному світі, затьмарюючи собою цінність людини. Для останньої же міцна Російська держава виступає квінтесенцією всього суспільного і особистого життя, «компенсатором» будь-яких соціально-економічних, політичних, етнічних, групових, сімейних тощо проблем, прорахунків, негараздів, невдач.

Для російської держави найбільш сприятливою формою правління є, безумовно, авторитаризм. Незважаючи на спроби свого самообмеження на певних історичних етапах існування Росії, авторитаризм залишається важливою складовою її імперської сутності. Авторитаризм – як «воля, що сама себе воліє», як «абсолютно безмежне самовладдя», як самодержавство (Ю.Афанас'єв). Однак «руське самодержавство має суттєві відмінності від багатьох інших, тому що воно утверджувалося, установлювалося, розвивалося як самодержавство особового роду», з надзвичайною деспотією, жорстокістю і підступністю, які корелюють з російською ментальною особливістю – домінуванням інверсійної логіки. (Остання передбачає знищення однієї з двох протилежних сторін, програм в ході їх протиборства, на протигагу медіаційній логіці, коли в ході з'ясування відносин виникає принципово нова якість без знищення одного з опонентів). Крім того, із часів виникнення Московії самодержавство тут «наділено певною місією від Бога врятувати православну віру. І, власне, це спасіння православної віри самодержавство зробило своєю ціллю і ця ціль переформатувалася як протистояння католицькому заходу, котрий з точки зору православної віри зрадив цю християнську віру в ході погодження Константинополя з Римом». Логічним продовженням такої концепції стало формування ідеократичного самодержавства, ідеократичної влади, яка міцно трималася за ідею «Москва – третій Рим, а четвертому не бути...». Останнє ж обумовило протистояння ідеократичної монархії і ідеократичного самодержавства усієї Європі, і перш за все католицизму [2]. У подальшому ця ідея трансформувалася в імперські устремління Петра I, потім – ідею перемоги Світової революції, згодом – комунізму, і нарешті – збирання «руського миру».

Як бачимо, сьогоднішня геополітична місія російського самодержавства виходить далеко за межі протистояння виключно по лінії Росія – Захід. Сучасний російський історик Ю.Афанас'єв зазначає, що нинішня «Росія – це реальна небезпека існуванню всього людства». І пояснюється це тими внутрішніми процесами, що характеризують сутність соціального поля РФ. Воно складається із трьох реальностей: «відродження сталінізму» через сакралізацію влади; «умертвіння російського соціуму через його розкультування», тобто нівелювання його здатності до критичного самостійного мислення і повну підпорядкованість засобам масової інформації і пропаганди; «утвердження руського ресентименту» як потреби і намагання знаходити причину своїх негараздів, незгод, пригніченості, трагедії у комусь іншому, хто перебуває поруч, на кого можна перекласти відповідальність і покарати [1]. Зрозуміло, що на ідеологічному рівні це виступає ще й найбільш сприятливим для російської політичної влади засобом «пояснення» відсутності реальних досягнень у просуванні економічних і соціальних реформ у країні.

Враховуючи наявність в російській державно-політичній системі таких рис як етатизм, радикальний націоналізм, що ґрунтується навколо «руського миру», запозичений у нацистів іредентизм та анексіоністська зовнішня політика, панування державно-монополістичного капіталу в економіці, силових структурах та управлінні, високий рівень корумпованості чиновницької олігархії, шовінізм та клерикалізм в ідеології, доречно говорити про наближення її до фашизму. Відомо, що в будь-яких своїх проявах фашизм протиставляє інститутам і цінностям демократії так званий «новий порядок» та жорсткі засоби його утвердження. Фашизм у владі спирається на масову тоталітарну

політичну партію (приходячи до влади, вона стає монопольною), підконтрольні владі профспілки і незаперечний авторитет «вождя», «дуче», «каудільо», а також на масовий ідеологічний і фізичний терор. Особлива роль належить армії або силовим структурам, представники яких найчастіше стають державними керманічами. Не випадково, прихід в Росії до влади В.Путіна чітко пов'язують з його КДБ-шним минулим, що надає цій владі специфічних рис. На думку Л. Шевцової, існуючий нині в РФ політичний режим є взірцем преторіанського режиму. (Як відомо, починаючи з I століття до нашої ери римські імператори оточували себе добірними загонами військ, що називалися преторіанською гвардією. Останні мали надзвичайні привілеї, забезпечували не тільки підтримку і охорону існуючого імператора, але й приймали безпосередню участь у всіх політичних переворотках у Римській імперії). Нічого подібного раніше в історії Росії не було. Навіть самодержавні режими – це дещо інше. Сучасні преторіанці-силовики не просто контролюють владу – вони і є влада [13]. Про тривожні трансформації путінського режиму говорить й экс-прем'єр Росії М.Кас'янов. «Де-факто, – зазначає він, – ми бачимо, що існують ознаки режиму, який трансформується із авторитарного в режим з елементами фашизму. Він дуже схожий із режимами Муссоліні і Франко» [9]. Основні ідеї фашизму були викладені Б.Муссоліні у праці «Доктрина фашизму». Там, у II частині, яка має назву «Політична та соціальна доктрина», зокрема зазначається наступне: «Фашистська держава є воля до влади та панування. Римська традиція в цьому відношенні є ідеєю сили. У фашистській доктрині імперія є не тільки територіальним, військовим чи торговим інститутом, але також духовним та моральним... Для фашизму прагнення до імперії, тобто національного поширення є життєвим проявом... Для фашизму підйом імперії, тобто розширення нації, є сутнісним проявом життєздатності та протилежністю ознакам занепаду» [10, с.239-244].

До речі, посилання на Муссоліні має свою логіку. Не випадково саме до такого порівняння вдаються не тільки вітчизняні, але й зарубіжні аналітики. Так, головний редактор польської *Gazeta Wyborcza* А.Міхник зазначив: "Роблячи історичне порівняння, я би сказав, що Путін все більше починає бути схожим з Муссоліні – химерним і небезпечним диктатором" [12]. Російський соціолог І.Ейдман вважає, що у своєму просуванні в напрямку утвердження фашизму в РФ В.Путін, навіть вже випереджає Б.Муссоліні. Це стосується не тільки серії політичних вбивств представників російської опозиції, як прояву саме фашистської політичної технології, але й, на відміну від політичної кризи в Італії після вбивства у 1924 р. опозиційного депутата Маттеоті, остаточного «прищеплення» російському суспільству «синдрому пасивності» на аналогічні дії російської влади. І це не випадково. Адже фашизм став новою національною російською ідеєю [14].

На певні паралелі між радянським і російським авторитаризмом, з одного боку, та фашистською державою, з іншого, налаштовує врахування особливої ролі патерналізму. Як відомо, останній посідає одне з ключових місць у системі радянських (російських) соціально-політичних відносин, створюючи своєрідну ціннісно-світоглядну основу індивідуальної і суспільної свідомості. В принципі це повністю відповідає доктрині про особливе місце ідеї російського самодержавства на чолі з єдиним лідером (царем, генсеком тощо), яка цілком відповідає традиціям російської патріархальщини. Фашистська держава, відповідно до доктрини Б.Муссоліні, також є державою патерналістською, яка бере під контроль всі процеси в суспільстві в ім'я ефективності та справедливості. Йдеться передусім про всеосяжний корпоративізм, який об'єднує представників різних соціальних груп на професійній основі і через який визначається відповідне ставлення індивіда до самої держави. У цьому сенсі, за своїми програмними претензіям, фашизм був близьким до комуністичної ідеї і в основному відрізнявся тим, що заперечував класову боротьбу і наполягав на можливості симфонії всіх у суспільстві. Ідею ж симфонії в суспільстві фашисти взяли з практики Православної Східної Римської імперії і Православної церкви.

Спільне між названими імперськими системами можна простежити і у ставленні до історії. Цікаво відзначити, якщо Росія пишається у першу чергу своїм імперським минулим, яке пов'язується із «вдалою» загарбницькою та агресивною політикою Петра I, Катерини II, Сталіна, то А. Гітлер також акцентує увагу на важливих для історії німецького народу подіях: колонізації східної Німеччини, завоюванні і колонізації областей на схід від Ельби, організації Гогенцоллернами бранденбурзько-пруської держави як взірця та кристалізаційного ядра нової імперії [6, с.659].

Разом з тим, незважаючи на спільну ідеологію різних імперських держав, їх теоретичні доктрини суттєво відрізнялися. Так, Гітлер спирався на расовий підхід в розумінні німецької нації та її державної організації, що в принципі характерно для німецького націонал-соціалізму, який від самого початку орієнтувався на біологічний расизм, антисемітизм, еґвеніку та расову гігієну [6, с.389]. Навіть свої імперські прагнення щодо розширення власних територій Гітлер пояснював особливою історичною роллю на цих територіях німецького расового елемента. Це повною мірою розповсюджувалося і на

державну територію Росії. «Не державні обдаровування слов'янства дали силу і міць російській державі, – зазначає він. – Усім цим Росія зобов'язана була германським елементам – найяскравіший приклад тієї величезної державної ролі, котру спроможні відігравати германські елементи, діючи всередині більш низької раси. Саме так були створені численні могутні держави на землі... Протягом століть Росія жила за рахунок саме германського ядра в її вищих верствах населення» [6, с.665]. Цікаво, що саме такою логікою характеризується риторика сучасної російської політичної верхівки та тих, хто розробляє принципи російської державної ідеології, коли йдеться не тільки про українську державу, але й про Білорусь, Казахстан, республіки Прибалтики, Кавказу тощо. І навіть заслуга у перемозі у Другій Світовій війні почала приписуватися у першу чергу Росії і росіянам.

Муссоліні ж, навпаки, завжди говорив, що не приймає расового визначення нації, яка формує державу. Він ділив людей на "громадян" і "негромадян" своєї держави. Доказом служить те, що з початку 1919-х років і аж до 1938 року євреї становили значну частину італійської фашистської партії. І навіть коли Муссоліні, під жорстким тиском німців, все-таки прийняв наприкінці 1937-го року антиєврейські закони, він виклав їх у такій редакції, що вони, до люті нацистів, реально не працювали.

Ще однією особливістю реалізації російської імперської стратегії є те, що вона спирається на концепцію «постімперської легітимності». Смысл її, як стверджує О.Дугін, зводиться до того, що, «незважаючи на відсутність Імперії як цілого, її чисто адміністративні складові отримують повноцінний правовий статус незалежно від того, чи задовольняє дане утворення критерію повноцінної держави чи ні. В основі такого підходу лежить світська ліберальна ідея відносної довільності будь-якого державного утворення як історичної випадковості. За цією логікою етнічний, релігійний, культурний і соціальний компоненти є малозначимими і несуттєвими, оскільки населення розуміється тут як проста сукупність економіко-статистичних одиниць» ...» [8, с.105]. Таким чином, зведення населення до сукупності економіко-статистичних одиниць стає підставою для повного ігнорування суб'єктності будь-якого державно-національного утворення на теренах колишнього СРСР, позбавлення його права на власну історію, культуру, мову державно-політичну ініціативу тощо. Разом із тим імперська політика Росії активно використовує й доктрину «руського миру», яка також є досить недосконалою. Адже йдеться про суперечливість змісту самого поняття руськості, яке, з одного боку, офіційною російською ідеологією штучно спрямовується в етно-національне, а іноді навіть расове русло, але з іншого, – реально більше відповідає поліетнічній сутності російського соціуму. Головним об'єднуючим началом тут виступає російська мова. Показово, що будь-яка двомовність (іноді навіть тримовність) населення, яка властива значній частині населення держав – колишніх республік Радянського Союзу, не говорячи вже про національно-адміністративні суб'єкти самої РФ, трактується виключно на користь російськомовності, яка «потребує особливого захисту з боку Росії».

У той же час, саме російська мова виступає в якості дієвого інструменту проведення і насаджування з боку Росії відповідних світоглядних орієнтацій і системи цінностей. Особлива роль тут належить системі міфів, серед яких належне місце відводиться міфу про спільну історію, позитивний образ СРСР, виключну російську духовність, протилежну європейській бездуховності. Ось чому Росія всіляко виступає не просто в якості захисника російської мови чи культури за межами власної держави, але й категорично не сприймає тенденцій до розвитку інших національних мов і національних культур. Адже це сприяє піднесенню місцевого національного духу, національної і культурної ідентичності як основи їх державності, а також послаблює соціальну базу «руського миру» як найбільш надійного провідника російської офіційної ідеології і російських національних інтересів. Не випадково носії ідеї «руського миру» за межами РФ використовуються в якості п'ятої колони, яка не тільки лобює інтереси Росії, але й активно використовується як російський політико-військовий авангард у будь-яких збройних конфліктах РФ із сусідами з метою захоплення чужої території і насаджування на ній привабливою для Росії моделі державного устрою і політичного режиму.

Православ'я також продовжує зберігати найважливіше місце в російській ідеології, зокрема і концепції євразійства. Це має глибинні історичні корені. Традиційно Російська Православна Церква є невід'ємною складовою російської політичної влади, а це означає, що вона не тільки повністю підтримує всі постулати офіційної державної ідеології, але й у свій спосіб намагається посилити їх вплив і на свідомість громадян РФ, і - через власні церковні інститути - на настрої населення інших країн. А враховуючи те, що нинішня офіційна політика Росії є антигуманною і підступною за своєю суттю, а отже суперечить нормам християнської моралі, представникам РПЦ часто доводиться маскувати агресивний зміст намірів політичних лідерів російської держави «миролюбними» або політично нейтральними за формою висловлюваннями.

Показовим прикладом такого симбіозу є російський імперський проект «Руський мир», який проголошений також і основним завданням РПЦ. Саме остання активно використовує специфічну

риторику і «доказову базу» для обґрунтування імперських геополітичних амбіцій Росії. Серйозним аргументом на користь такої позиції є твердження про генетичний духовно-релігійний і державно-політичний зв'язок між Візантійською і Російською цивілізаціями.

У цьому контексті російським патріархатом всіляко підтримується ідея про «збирання споконвічних руських земель», зрозуміло, на основі православ'я. Щоправда, це потребує неабиякого спотворення історії, в якій з метою подальшої міфологізації російської державності навмисно перекирчуються історичні факти, порушується історична хронологія, тенденційно трактуються історичні документи тощо. Демонструючи саме такий підхід, патріарх РПЦ Кирил стверджує, що початок «Руського миру» - це 861-862 рр., перше офіційне хрещення Київської Русі – держави, визнаної Візантійською імперією та Константинопольським патріархатом, держави, що насправді не має жодного відношення до Московії. Уникає РПЦ визнання факту, що історично православна церква в Україні від хрещення Русі була митрополією у складі Константинопольського патріархату, що в 1685 році Московська патріархія (що відокремилася від Київської митрополії у 1448 році та отримала визнання у 1589 році) звернулася до Константинополя з проханням підпорядкувати їй Київську митрополію, що і було здійснено 1687 року [4]... Так само патріархом РПЦ виправдовується претензія Росії на Крим як здійснення історичної справедливості на повернення «споконвічних руських земель». Якщо ж певна територія не підпадає під категорію «споконвічних руських земель», якою є, зокрема Калінінградська область, то використовується інша аргументація – право Росії отримувати цю територію в якості, скажімо, «нагороди за перемогу над фашизмом у Другій Світовій війні», а тому «Калінінградська область – це руська земля, котра по праву належить нашому [руському – В.Т.] народу». У своїй новій якості вона має перетворитися на символ Перемоги, «русський анклав у центрі Європи посередині народів західної культури», «стратегічний форпост Росії, призваний назавжди відвернути... «натиск на Схід», «духовний форпост Росії в Європі», який забезпечує цивілізаційний діалог із Заходом і протистоїть західному впливу [5].

Цивілізаційно-ціннісний аспект, на переконання лідерів РПЦ, є одним із стрижневих у стратегічному геополітичному проекті Росії. Адже «Росія – це не просто держава зі своїми кордонами, законами і закладами. Це – країна-цивілізація, чії межі, місія і смисл буття визначаються духовними цінностями, ідеалами, історичними і культурними пам'ятниками, святинями» [5]. Таке ототожнення країни, яка не має чітких меж, з цивілізацією (на зразок з візантійською) відкриває перспективи для подальшого розширення її кордонів за рахунок, у тому числі, суверенних держав, які мають «здійснити свій унікальний проект інтеграції» і «створювати єдину цивілізаційну спільність», «велике багатонаціональне об'єднання» [4].

Логіка механізму створення такої спільності розглядається і з іншого боку, через співставлення понять руська церква і руський мир. Так, Московський Патріарх розділяє поняття руська церква і руський мир, адже «у створення руської цивілізації важливий внесок робили і роблять представники ісламу, буддизму, юдаїзму і традиційних християнських конфесій». Всіх їх об'єднує одна система цінностей, яка створює спільну культуру. Однак, при цьому патріархом відзначається особлива роль саме руського народу, руської культури, зокрема російської мови, а в церковному житті - церковно-слов'янської [4]. А це визначає освячення РПЦ специфічної етнічної і духовно-релігійної ієрархії в існуючому і будь-якому перспективному багатонаціональному утворенні навколо Москви.

Сама ж РПЦ, незважаючи на декларування рівності церков і «категоричне перешкоджання утиску свобод усіх тих, хто сповідує іншу віру», насправді всіляко опікується розширенням своїх парафій за межами Росії, котрі використовуються як осередки «руського миру», до якого залучається і місцеве населення, та служать духовними віхами для подальшої політичної експансії російського політичного режиму. Одночасно вона виступає проти будь-яких інших церков і конфесій навіть християнського спрямування, і особливо тих, які сприяють етно-національній консолідації і духовному піднесенню неруських народів на території інших держав. Так, в Україні РПЦ, відверто підтримуючи агресивну політику РФ, вкрай негативно ставиться до всіх церков проукраїнської орієнтації, а також категорично виступає проти ідеї створення української помісної православної церкви. Натомість всіляко використовує розкол українського православ'я і відверто підтримує виключно УПЦ МП. Навіть «шукаючи миру» на Сході України, патріарх Кирил чомусь ігнорує УПЦ КП і апелює тільки до митрополита УПЦ МП Онуфрія. І це не випадково. Адже саме ця церква не визнає факту російської агресії, не шанує українських героїв, не освячує героїчну боротьбу українського народу проти загарбників, а отже виступає союзником російської імперської політики в Україні.

Гіпертрофія місця РПЦ в сучасному російському геополітичному проекті і російському цивілізаційному світі не заважає Росії використовувати релігійний фактор у безпосередньому політичному контексті. Зокрема, провідні російські ідеологи «творчо» використовують той факт, що

значна частина народів, які проживають на території сучасної Росії сповідують іслам. Очевидно, що об'єднуючим началом віруючих різних конфесій і релігій має стати єдиний обожнюваний лідер супердержави, у даному випадку нинішній Президент Росії. Не випадково, «віддані» мусульмани Москви виступили з ініціативою відкрити у столиці РФ мечеть в ім'я В.Путіна. До речі, релігійний фактор активно використовується Росією і в військово-загарбницьких операціях. Війна у Чечні 1994-1997 рр. та 1999-2009 рр. проводилась під ідеологічними гаслами відновлення «конституційного порядку» та боротьби з міжнародним ісламським тероризмом. У війні проти Грузії (2008 р.) і грузин як християнського народу для більшої ефективності використовували військові підрозділи, укомплектовані переважно мусульманами, підбурюючи антихристиянські настрої останніх. Теж саме спостерігається у війні проти України на Донбасі (2014-2015 рр.), де на шляху встановлення «руського миру» надзвичайну агресивність і жорстокість під бойовий клич ісламських воїнів «Аллах Акбар» демонструють банди чеченського ставленика Кремля Р. Кадірова, а також представники малих народів РФ «неслов'янської зовнішності».

Модернізована ідея народності сьогодні ґрунтовно розробляється одним із представників неоєвразійського проекту в Росії О.Дугінім. Цікаво відзначити, що спочатку «теоретичні міркування» цього проекту сприймалися як прояв соціально обмеженого політичного радикалізму. Проте нині саме концептуальний підхід названого автора став важливою складовою російської офіційної державної ідеології. При розгляді народності О.Дугін враховує не тільки історичну ретроспективу, але й ситуацію епохи посткомунізму, що корелює з феноменом руськості. При цьому він виходить з того, що «РФ не є Росією, повноцінною Руською Державою. Це перехідне утворення в широкому і динамічному глобальному геополітичному процесі і не більше того. Зрозуміло, РФ може стати в перспективі Руською Державою, але зовсім не очевидно, що це відбудеться, і також неочевидно, чи треба цього прагнути» [8, с.103]. Разом з тим автор підкреслює, що незважаючи на змістовну і етнічну невизначеність поняття «руський народ», саме воно (це поняття) стає центром російської геополітичної концепції. Сутність руськості проявляється перш за все через її співставлення із західністю, як певна радикальна протилежність останній – тобто, антизахідність. Ці два начала є «конкуруючими і взаємовиключаючими одна одну моделями, протилежними полюсами». Руський народ є носієм особливої цивілізації, що має «риси самобутнього і повноцінного планетарно-історичного явища», забезпечуючи його право на «цивілізаційну експансію». Експансіонізм руських не є історичною випадковістю. «Цей експансіонізм є невід'ємною складовою історичного буття руського народу», внутрішньою «потребою у створенні Імперії, кордони якої історично постійно розширювалися, охоплюючи все більший і більший конгломерат народів, культур, релігій, територій, регіонів». І в цьому полягає месіанська роль руського народу як певний «загальний знаменник», який «дозволяє руським інтегрувати в свою Імперію будь-які культурні реальності». «Руський народ виходить у своєму бутті із ще більш глобальної, «сотеріологічної» перспективи, котра в тенденції має загальнопланетарне значення». «Руським є діло до всього і до всіх, – наголошує О.Дугін, – і тому в кінцевому рахунку інтереси руського народу не обмежуються ані руським етносом, ані Руською Імперією, ані навіть усією Євразією. Цей «трансцендентний» аспект руської нації необхідно враховувати при розробці майбутньої геополітичної стратегії» [8; 107-109]. І це повністю відповідає офіційній позиції Кремля щодо зовнішньополітичної стратегії Росії на перспективу. «Я хочу, – наполягає В.Путін, – щоб усі розуміли, – наша країна буде і надалі енергійно відстоювати права росіян, наших співвітчизників за кордоном, використовувати для цього весь арсенал наявних засобів: від політичних й економічних, до передбачуваних у міжнародному праві операцій, прав на самооборону» [9].

Висновки. Таким чином, незважаючи на зміни епох в історії російської держави, які мали кардинальні відмінності у формаційних характеристиках, адміністративно-територіальній структурі і масштабах, способах економічної і політичної організації тощо, можна відзначити наявність спільних для всіх цих епох змістовних ідеологічних складових, що незмінно підживлювали усі форми російського імперіалізму, у тому числі й неоімперський його різновид.

Провідні теоретичні засади нинішньої офіційної російської ідеології і політики знайшли всебічне обґрунтування в осучасненій уваровській тріаді: Самодержавство – Православ'я – Народність. Змістовне наповнення цих світоглядно-ціннісних сутностей набуло цілісного концептуального підходу щодо ідейних основ російської національної ідентичності і визначення місця РФ у світовому глобальному просторі. Базовими положеннями такої концепції стали: традиційна імперська могутність, ідея про виключність руського цивілізаційного світу і руської духовності, особлива месіанська роль руського православ'я, право на політичний і культурний експансіонізм, захист «руського миру» за межами РФ і право на перенесення міждержавних кордонів, розгляд будь-яких

світових проблем через призму геополітичних інтересів Росії тощо. Специфічна трансформація системи політичних і економічних відносин у сполученні з посиленням тенденцій антизахідництва, антидемократії, шовінізму, клерикалізму і ксенофобії свідчить про поступову фашизацію російської влади і соціуму, що підкреслює незворотну агресивну спрямованість російської геополітики.

Розкриття імперської сутності РФ має особливе значення не тільки на теоретичному рівні, але й у практичній площині. Це стосується і населення самої Росії, яке має усвідомлювати рівень історичної відповідальності за наслідки реалізації подібної політики, і світового співтовариства, що потребує розробки адекватних механізмів регулювання міждержавних відносин в умовах глобалізації, і сусідніх держав, зокрема й України, які мають чітко оцінювати ступінь реальних загроз, що приховує в собі близькість «руського миру», та шукати способів колективного захисту від його можливого «розповзання». Для України, яка стала безпосередньою жертвою агресивної політики «північного сусіда» у перманентній боротьбі за його політичне регіональне і світове лідерство, на часі стоїть перегляд комплексного підходу щодо визначення концептуальних засад Конституції України, військової доктрини, програми економічного розвитку, стратегії зовнішньої і внутрішньої політики, інформаційної безпеки, науки, освіти й виховання, національної культури тощо, зміст яких повинен враховувати об'єктивну наявність не тільки спільних кордонів з державою-агресором, але й досить розгалужених і міцних соціокультурних міждержавних, міжетнічних та міжособистісних україно-російських зв'язків на усіх рівнях взаємовідносин.

Список посилань

1. Афанасьев Ю. Послушное большинство как основа путинской России /Ю.Афанасьев // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://echo.msk.ru/programs/year2015/1514266-echo/>
2. Афанасьев Ю. Русское самодержавие в XX веке / Ю.Афанасьев // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://echo.msk.ru/programs/cenapobedy/951646-echo/>
3. Бжезинский Зб. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) // Пер. О.Ю. Уральский / Зб.Бжезинский. – М.: Междунар. Отношения, 1998. – 255 с.
4. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на открытии IV Ассамблеи Русского мира // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1310952.html>
5. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на I Калининградском форуме Всемирного русского народного собора // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4013160.html>
6. Гитлер А. Моя борьба / А.Гитлер. – Х.: ООО «Свитовид», 2003. – 704 с.
7. Декларация про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (30 грудня 1922 року) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1922%2812%2930.stvorennya_SRSR..php
8. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством / А.Дугин. – М.: Издательство: АРКТОГЕЯ-центр, 2000 г. – 928 с.
9. Заявление В.Путина на совещании российских послов 1.07.2014 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dialog.ua/news/7715_1404218825.
10. Муссолини Б. Доктрина фашизма (1932 р.)// Вся политика. Хрестоматия // Сост. Нечаев В.Д, Филиппов А. В./ Б.Муссолини. – М.: Изд-во «Европа», 2006 – 440 с.
11. Путин шокирован санкциями, принятым западными государствами, - экс-премьер России // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://censor.net.ua/news/303178/>.
12. Украина является началом конца Путина - главный редактор Gazeta Wyborcza // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://censor.net.ua/n327346>
13. Шевцова Л. Путин ищет новые способы удушения Украины // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.liga.net/interview/politics/3329055.htm>.
14. Эйдман И. Новая национальная идея Путина / И.Эйдман. – М.: Эксмо, Издательство АЛГОРИТМ ООО, 2014. – 240 с.

References

1. Afanas'ev U. Poslushnoe bolshinstvo kak osnova pytinskoi Rossii [The most obedient as the basis for Putin's Russia] / U.Afanas'ev // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostupa: <http://echo.msk.ru/programs/year2015/1514266-echo/>

2. Afanas'ev U. Rysskoe samoderzhavie v XX veke [Russian autocracy in the twentieth century] // U.Afanas'ev // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <http://echo.msk.ru/programs/cenapobedy/951646-echo/>
3. Bzhezinski Zb. Velikaia shahmatnaia doska (Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativi) // Per. O.U.Yralski [The Grand chessboard (the Domination of America and its geostrategic imperatives)] // Zb.Bzhezinski. – M.: Mezhdunar. Otnoshenia, 1998. – 255 s.
4. Vistyplenie Sviatejshego Patriarha Kirilla na otkritii IV Assamblei Rysskogo mira [Statement of his Holiness Patriarch Kirill at the opening of the IV Russian World Assembly] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1310952.html>
5. Vistyplenie Sviatejshego Patriarha Kirilla na I Kaliningradskom foryme Vsemirnogo rysskogo narodnogo sobora [Statement of his Holiness Patriarch Kirill on the I Kaliningrad forum of the world Russian people's Council] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4013160.html>
6. Gitler A. Moia borba [My struggle] / A.Gitler. – H.: OOO «Svitovid», 2003. – 704 s.
7. Deklaratsia pro ytvorennia Souzy Radianskih Sotsialistichnih Respyblik (30 grydnia 1922 roky) [The Declaration on the formation of the Union of Soviet Socialist Republics (December 30, 1922)] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1922%2812%2930.stvorennia_SRSR.php
8. Dygin A. Osnovi geopolitiki. Geopoliticheskoe bydyshee Rossii. Mislit prostranstvom. [The foundations of geopolitics. Geopolitical future of Russia. Thinking by space] / Dygin A.– M.: Izdatelstvo: ARKTOGEIA-tsent, 2000 г. – 928 s.
9. Zaiavlenie V.Pytina na soveshanii rosiiskih poslov 1.07.2014 g. [V.Putin's statement at the meeting of Russian ambassadors 1.07.2014] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: http://www.dialog.ua/news/7715_1404218825.
10. Myssolina B. Doktrina fashizma (1932 r.) // Vsia politika. Hrestomatia [The doctrine of fascism (1932)/ The Whole policy. Reader] // Sost. Nechaev V.D., Filippova A. V./ B.Myssolina. – M.: Izd-vo «Evropa», 2006 – 440 c.
11. Pytin shokirovan sanktsiami, prinatim zapadnimi gosydarstvami, - eks-premier rossii [Putin is shocked by the sanctions imposed by Western States - former Prime Minister of Russia] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <https://censor.net.ua/news/303178/>.
12. Ykraina iavljaetsia nachalom kontsa Pytina –glavnij redaktor Gazeta Wyborcza [Ukraine is the beginning of the end of Putin - the chief editor of Gazeta Wyborcza] // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <http://censor.net.ua/n327346>
13. Shevtsova L. Pytin ishet novie sposobi ydyshenia Ykraini [Putin is looking for new ways to strangle Ukraine] / L.Shevtsova. - // [Elektronni resyrs]. – Rezhim dostypa: <http://news.liga.net/interview/politics/3329055.htm>.
14. Eidman I. Novaja natsionalnaja ideja Pytina [New national idea of Putin] / I.Eidman. – M.: Eksmo, Izdatelstvo ALGORITM OOO, 2014. – 240 s.

TARAN V.

doctor of philosophical sciences, professor,
professor of the Department of philosophy
of Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
apitar@mail.ru

UPGRADED UVAROV'S CONCEPTUAL TRIAD AS AN EXPRESSION OF IMPERIAL NATURE OF MODERN RUSSIAN STATE IDEOLOGY

Summary

As historical experience testifies, the fight for the regional and world domination was always considered priority expression of Russia's policy. Such policy is based on the idea of Eurasianism. In Russian interpretation Eurasianism is considered as the «chess-board» on which the fight for world domination is carried out, and such fight touches geostrategy – a strategic management of the geopolitical interests. The idea of Eurasianism begins from religious and political myth about «Moscow is Third Rome». Further this idea was transformed into imperial aspirations of Peter I, Kateryna II and tsar's Russia, then into idea of victory of World revolution, afterwards –into the communism, and finally – the collection of the «Russian

world» which conforms to all stages of development of the Russian imperial state despite of its socio-economic and political organization. Thus there was unchanging the absolute «law» of Russia on an expansionist policy and expansion of own territory at the expense of other countries.

The geopolitical neoimperial aspirations are in the basic of the state ideology and policy of modern Russia. Leading theoretical principles of this official geopolitics found a comprehensive study in the modernized Uvarov`s triad: Autocracy – Orthodoxy – Nationality. Meaningful content of these ideological and valued essences reached integral conceptual approach in determine the location of RF in the world global space.

The idea of autocracy occupies a central place in this triad. And it is fetishization of image of the state, maximal strengthening of authoritarianism, recreation of cult of it political leader, which acquires tsar's status and is provided with boundless power. An important role in this context is taken to embodiment of model of «postimperial legitimacy», which becomes foundation for the complete ignoring of the subjectivity of any state and national formation on the territory of the former USSR, deprivation it of rights on its own history, culture, language, state and political initiative etc. The index of strengthening of policy of autocracy at social level has become the revivals of stalinism, «deculturicy» of the Russian society, approval of the Russian resentment (searching external guilty) on the ground of absence of the real changes in economic and social spheres. Correlation of autocracy with an etatism, antidemocracy, high corrupted of officials, total domination of state-monopoly capital, radical nationalism and chauvinism, by an aggressiveness of a foreign policy testifies about strengthening of the fascist tendencies in the social and political spaces of RF. The getting up of empire and expansion of nation for fascism is the essence display of its viability.

Orthodoxy also continues to keep a major place in Russian conception of Eurasianism. Traditionally Russian Orthodox Church is inseparable part of Russian political power, and it means that it not only entirely supports all postulates of official state ideology, but also tries to strengthen their influence on the consciousness of citizens both in RF and outside its territory using own methods. Russian imperial project the «Russian world» is proclaimed also as the basic task of ROC. It actively uses a specific rhetoric and «evidential base» for motivation of the imperial geopolitical ambitions of Russia. A serious argument in behalf of such position is assertion about connection genetic religious spirit and state politic with Byzantium and Russian civilizations, about exceptional nature of the Russian civilization world and the Russian spirituality, special messianic role of the Russian orthodoxy, about the necessity of «collection of native Russian lands», clearly, on the basis of orthodoxy.

The modernized idea of nationality consists in that essence of Russianity is shown above all through its comparison with Westiny, as radical it opposition – antiwestiny. These two principles are «competed and mutually excepted each other models, opposite poles». Russian people, according to an official doctrine, are the medium of the special civilization, which has «features of the original and value planetary-historical phenomena», providing his right on «civilization expansion».

Expansionism of Russian is not a historical chance. This expansionism is the mandatory component of the historical life of Russian people, the internal need in creation of Empire, historical borders of which were constantly broadened and embrace increasing conglomerate of people, cultures, religions, territories.

The special value has an awareness of imperial essence of RF not only in a theoretical plane but also at practical level. It concerns Russian society, world community and nearby states. For Ukraine which has become the direct victim of aggressive policy of «north neighbour» in a fight for its political regional and world leadership, the revision of complex approach to determination of conceptual principles of Constitution of Ukraine is on the agenda, military doctrine, strategy of economic development, foreign and internal policy, informative safety, science and education, national culture, and others, maintenance of which must take into account the objective presence of not only common borders with a state-aggressor but also the enough ramified and strong socio-cultural connections between Ukraine and Russia on all levels.